

**İmkân ve Gereklik Bağlamında Kıraat Farklılıklarının Meallere Yansıtılması
Meselesi: Bakara Sûresi Örneğinde Bir İnceleme**
*The Issue of Reflecting The Differences in Recitation on Meals in The Context of Possibility And
Necessity: An Anaylses on Example of Surah Al-Baqarah*

Sedat KAYA

ORCID: 0000-0003-1121-7355 | E-Posta: sedatkaya13@hotmail.com

Doktor Öğretim Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri
Bölümü, Kur'ân'ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi
Assistant Professor, Bitlis Eren University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic
Islamic Sciences, Quran Reading and Recitation Science
Bitlis, Türkiye
ROR ID: [00mm4ys28](https://orcid.org/0000-0003-1121-7355)

Article Information / Makale Bilgisi

Citation / Atıf: Kaya, Sedat. "İmkân ve Gereklik Bağlamında Kıraat Farklılıklarının Meallere Yansıtılması Meselesi: Bakara Sûresi Örneğinde Bir İnceleme". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (Aralık 2024), 287-311. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1514571>

Date of Submission (<i>Geliş Tarihi</i>)	11.07.2024
Date of Acceptance (<i>Kabul Tarihi</i>)	25.09.2024
Date of Publication (<i>Yayın Tarihi</i>)	15.12.2024
Article Type (<i>Makale Türü</i>)	Research Article (Araştırma Makalesi)
Peer-Review (Değerlendirme)	Double anonymized – At least two external (Çift taraflı körleme / En az iki dış hakem).
Ethical Statement (<i>Etik Beyan</i>)	It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been properly cited. (Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur).
Plagiarism Checks (<i>Benzerlik Taraması</i>)	Yes (Evet) – Ithenticate/Turnitin.
Conflicts of Interest (<i>Çıkar Çatışması</i>)	The author(s) has no conflict of interest to declare (Çıkar çatışması beyan edilmemiştir).
Complaints (Etik Beyan Adresi)	suifdergi@gmail.com
Grant Support (<i>Finansman</i>)	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research. (Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır).
Copyright & License (Telif Hakkı ve Lisans)	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. (Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır).

Öz

Kıraat ilmi, yedi harf ruhsatına bağlı olarak Kur'ân kelimelerinin nasıl okunacağını ve râvilerine nispet etmek suretiyle bu kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları konu edinen bir ilimdir. Bu farklı okumalar neticesinde âyetlerin ifade ettiği anlamlar da farklılaşabilmektedir. Bu durum ilk bakışta Kur'ân'ın anlam dünyası için bir zenginlik olarak kabul edilse de kıraat farklılıkları neticesinde oluşan farklı anlamların, birçok mealde karşılık bulmaması bazı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Zira Türkiye'de sayısı neredeyse iki yüzün üzerinde olan Kur'ân mealleri, zaman zaman incelemeye konu olmuş, özellikle kıraat ilmi ile alakalı çalışmaları olan araştırmacıların eleştirilerine maruz kalmıştır. Mevcut durum, bu meallerin çok azının kıraat farklılıkları neticesinde ortaya çıkan anlam çeşitliliğini yansıttığıdır. Bu farklılıklar, tefsirlerde detaylı bir şekilde ele alınmışken meallere niçin yansıtılmamaktadır. Bu farklılıkların meallerde neredeyse yok denecek kadar az sayıda varlık göstermesi akıllara birkaç olasılığı getirmektedir. Birincisi meallerin tefsirler kadar geniş hacimli olmamasıdır. İkincisi meal okuyucularının kıraat ilmine vakıf olmamaları nedeniyle kendilerine sunulacak anlam farklılıklarına çok da ihtiyaç duymadıklarıdır. Bu tür insanlar için önemli olan, âyetin o anda kendilerine -kestirmeden- Murad-ı İlahi'yi yansıtacak veriyi sunması ve bunun neticesinde âyete muhatap olan bu kişilerin arı-duru bir bilgiye sahip olmalarıdır. Çok zayıf da olsa üçüncü bir olasılık da yazarın kıraat ilminin hususiyetlerine vakıf olamama durumudur. Zira bir müfessir Kur'ân âyetlerinden amaçlanan mana zenginliğini ortaya koymayı ana hedef olarak görür. Onun, Kur'ân'ı tefsir ederken istifade ettiği ilimlerin başında kıraat ilmi gelmektedir. Meal yazarlarının da bir müfessir kadar Kur'ân'î ilimlerden haberdar olması beklenir. Çünkü Bir meal yazarının kıraat farklılıkları neticesinde ortaya çıkan anlam çeşitliliğine vakıf olamaması düşünülemez. Peki, kendisi bu farklı anlamlara nüfuz ettiği halde bu durumu mealine yansıtması bir meal yazarı için problem olarak görülebilir mi? Bu husus çalışmamızda imkân ve gereklilik perspektifinde ele alınacak ve bu sorulara cevap aranacaktır. Aslında kıraat farklılıklarının tamamının çok ciddi şekilde anlama taalluk ettiği iddia edilemez. Zira bu farklılıkların çoğu usûlî farklılıklardır. Yani idgâm, izhâr, imâle, hemzenin tahkik veya tahfîfi, meddlerin uzatılma miktarları gibi eda keyfiyetine ilişkin farklılıklardır. Bu farklılıkların meallerde karşılık bulması çok da beklenen bir durum değildir. Ancak özellikle tecvid kurallarına dikkat çekmek isteyen bazı yazarların meallerinde usûlî farklılıklara da yer verdikleri görülmüştür. Diğer bir kısım farklılıklar da ferşî yani manayı değişik açılardan etkileyen farklılıklardır. Her ferşî farklılık anlamda muhakkak değişiklik oluşturur şeklinde bir iddiada bulunulamaz elbette. Bu çalışmada Bakara sûresi özelinde anlama taalluk eden farklı okuyuşların Türkiye'de yazılan bazı meallere nasıl yansıdığı ve oluşan anlam zenginliğinin müfessirler veya meal yazarları tarafından nasıl görüldüğü ele alınacaktır. Ayrıca farklı okumaların kaynağında yer alan yedi harf ruhsatıyla amaçlanan şeyin lafzî bir kolaylık mı yoksa anlam zenginliğini sağlamak mı olduğu hususu irdelenecektir. Kıraat farklılıklarının tefsirlerde genişçe ele alınması imkânına karşılık bunun meallere yansıtılmasının ne kadar mümkün olduğu ve bu anlamda bunun gerekliliği tartışılacaktır. Çalışma neticesinde Türkiye'de basılan meallerin özellikle Âsım kıraati baz alınarak yazıldığı ve birçoğunun diğer farklı okuyuşlar neticesinde ortaya çıkan çoklu anlam yapısını görmezden geldiği sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada özellikle kıraat ilmiyle uğraşanlarda oluşan kıraat farklılıklarının meallere yansıtılmaması sorunsalının çözümü noktasında bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıraat ve Kur'ân Okuma, Kur'ân-ı Kerim, Tefsir, Meal, AhruFu's-Seb'â.

Abstract

The science of recitation is a discipline that deals with how to read the words of the Qur'ân depending on the seven letters and the different readings on these words by comparing them to their narrators. As a result of these different readings, the meanings of the verses may differ. Although this situation is accepted as a richness for the meaning world of the Qur'ân at first glance, the fact that the different meanings formed as a result of the differences in recitations do not find any equivalent in many meanings has brought about some discussions. In our study, this issue will be discussed from the perspective of possibility and necessity and answers to these questions will be sought. In fact, it cannot be claimed that all the differences in recitation are related to meaning. Because most of these differences are procedural differences. In other words, they are differences related to the quality of the performance, such as idghâm, izhâr, imale, tahqîq or takhfîf of the hamza, and the amount of lengthening of the meadds. It is not expected that these differences will find a response in the meanings. However, it has been observed that some writers who want to draw attention to the rules of tajwid also include procedural differences in their interpretations. Some other differences are differences that affect the meaning from different angles. In this study, it will be discussed how different readings related to the meaning of Surah Baqara are reflected in some meanings written in Turkey and how the resulting richness of meaning is seen by commentators or translation writers. In addition, it will be examined whether the aim of the seven letter licenses, which are at the source of different readings, is for literal convenience or to provide richness of meaning. It will be discussed how possible it is to reflect the differences in recitations in the interpretations, as opposed to the possibility of discussing the differences in recitations extensively in the interpretations, and the necessity of this in this sense. As a result of the study, it was concluded that the translations published in Turkey were written especially based on the Asim recitation and that most of them ignored the multiple meaning structure that emerged as a result of other different readings. Although this problem poses a problem for people who are familiar with the science of recitation, it has been concluded that it is not a problem for a simple reader who has not even learned the Arabic of the Qur'ân yet but is curious about the message of the Qur'ân. In this study, some suggestions have been made to solve the problem of not reflecting the differences in recitation, especially among those who study recitation science, in the meanings.

Keywords: Qiraat and Recitation, The Qur'ân, Tafsir, Meal, Ahrufu's-Seb'a.

Giriş

Kıraat farklılıklarının meallere yansıtılması konusu güncel ve tartışmalı bir konudur. Özellikle meal ve tefsiri yorumlara kıraat muvacehesinde yaklaşan bazı araştırmacılar, kıraat farklılıkları neticesinde oluşan anlam çeşitliliğinin meallere yansıtılmamış olmasını bir eksiklik olarak görmüşler ve bu durumun iyileştirilmesi için bazı çözüm arayışlarına girmişlerdir. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 17-19 Mart 2021 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirdiği "Meallerde Geliştirmeye Açık Alanlar Çalıştayı" bu çözüm arayışlarına örnek olarak gösterilebilir.¹ Kur'ân'ın bazı kelimelerinin farklı şekillerde okunması, ilgili kelimenin ve dolayısıyla ilgili âyetin anlam zenginliği olarak kabul edilmiştir. Müfessirlerin eserlerinde bu anlamsal zenginliğini ele almaları ve buna bağlı olarak yorumlarının farklı olması tabii görülebilir. Peki, kelimelerin farklı okunuşu neticesinde meydana gelen bu anlam çeşitliliğinin meallerdeki yansımaları nasıldır? Özellikle Türkiye'de basılan Mushafların, Âsım (ö. 127/745) kıraatine göre basılıyor olması bu farklılığı görmezden gelmede etkili olmuş mudur? Veya meal okuyan kitle, kıraat ilmine derinlemesine vakıf olmadığı için onu bu geniş anlam dünyasına çekmek ne derece doğrudur?

Aslında kıraat farklılıklarının meallerde nasıl karşılık bulduğu konusu bu çalışmayla ilk defa ele alınan bir konu değildir. Çalışma öncesinde yapılan doküman incelemesi ve literatür taraması neticesinde konunun tez ve makale türünde çalışmalarda çeşitli yönleriyle ele alındığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda Metin Yeşildağ'ın kaleme aldığı "Anlama Etki Eden Kıraat Farklılıklarının Türkçe Kur'ân Meallerine Yansımaları", Ramazan Eraslan'ın kaleme aldığı "Fâtiha ve Bakara Sûrelerindeki Kıraat Farklılıklarının Manaya Etkisi", Anees Abdullah Mahmood'un kaleme aldığı "Kur'ân'daki On Kıraat Farklılığının Âyetlerin Anlamlarına Etkisi Bakara Sûresi Örneği", Fatma Afşar'ın kaleme aldığı "Kur'ân-ı Kerîm Kıssalarında Kıraat Farklılıklarının Dil Bilimsel Tahlili ve Anlama Yansımaları" adlı çalışmalar, Türkiye'de yüksek lisans düzeyinde yapılan çalışmalardır. Bu çalışmalar incelendiğinde kıraat farklılıklarının genel olarak anlama nasıl etki ettiği konusu üzerinde

---

¹ Söz konusu çalıştay, üç ana konu üzerine bina edilmiştir: Birincisi Kur'ân-ı Kerimin Arapça metninin anlaşılması noktasındaki eksiklikler; ikincisi Türkçeye aktarılması noktasındaki eksiklikler üçüncüsü ise tercüme teknikleri açısından karşılaşılan problemlerdir. Böylece çalıştayda "anlama", "aktarma" ve "yöntem/teknikler" konuları detaylıca ele alınmıştır. Çalıştayda sunulan tebliğlerden bazıları kıraat farklılıklarının meallere yansıtılması sorunsalını masaya yatırmış olmaları yönüyle büyük önem arz etmektedir.

durulduğu görülecektir. Bizim yaptığımız bu çalışmada ise kıraat farklılıklarının Türkiye’de basılan bazı meallerde nasıl karşılık bulduğu konusu ele alınmıştır. Bu bakımdan makalenin bahsi geçen tez çalışmalarından farklılık arz ettiği ortadadır. Yine İbrahim Ulutaş ve A. Cüneyt Eren’e ait “Kıraat Farklılıklarının Fâtıha Sûresinin Yorumlanmasındaki Rolü”, Yakup Yüksel’e ait “Kıraat Farklılıklarının Meâllere Yansıtılması Sorunu (İsra ve Kehf Sûreleri Örneği), Hacı Önen’e ait “Kıraat Farklılıklarının Meâllere Yansıması: Hasan Basri Çantay ve Kur’ân Yolu Meâlleri Örneği”, Mustafa Sağlam’a ait “Kıraat Farklılıklarının Meale Yansıtılmasıyla İlgili İyileştirmeye Açık Alanlar: Kur’ân Yolu Meali Örneği”, Ali Öge’ye ait “Enbiya Suresi Bağlamında Ferşî Kıraat Farklılıklarının Anlama Etkisi”, Necati Tetik’e ait “Bazı Kıraat Kavramları Açısından Günümüz Meallerine Kısa Bir Bakış ve Bazı Örnekler” gibi makale türü çalışmaların konumuzla başlık olarak benzerlik gösterse de söz konusu bu çalışmaların içeriğine bakıldığında konunun ya iki meal yazarının meallerinin karşılaştırılması şeklinde ya da sûre bazlı ele alındığı görülecektir.

Bizim bu çalışmamızda farklılıkların meallere yansıtılması konusu ülkemizde basılan bazı mealler karşılaştırılarak ve Bakara sûresi baz alınarak irdelenmeye çalışılmıştır. Bu yönüyle çalışma kıraat farklılıklarının meallere yansıtılıp yansıtılmadığı konusu üzerine karşılaştırmalı analizlere yer vermekte ve sunmuş olduğu çözüm önerileriyle özgün sonuç çıktıları içermektedir.

Doküman incelemesi ve literatür taraması yöntemi ile icra edilen çalışmamızda ilk olarak Ahrufü’s-Seb’a olgusunun kıraat farklılıkları ile münasebetine yer verilecektir. Konu, kıraat ilmi ile alakalı olması hasebiyle bazı kavramların izah edilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu anlamda kıraat farklılıklarının kategorik ayrımı yapılacak ve her bir kategoride yer alan başlıklar Bakara sûresinden seçilen örneklerle izah edilmeye çalışılacaktır. Usûlle alakalı kıraat farklılıklarının anlama taalluk etmediği ön kabulüne karşılık bu kısımda yer alan farklılıkların da âyetlerin anlaşılmasında farklı bir anlamsal incelik olarak görülmesi gerektiği hususu üzerinde durulacaktır. Kıraat kaynaklarında usûlî farklılıklar neredeyse kırka yakın bir başlıklandırma ile karşımıza çıkmaktadır. Biz, çalışmanın sınırlılıkları göz önünde bulundurularak bu başlıklardan sadece sekte, idğâm, ibdâl, tefhim-terkîk, sılâ, medd gibi konu başlıklarına yer verdik.

Üzerinde durulacak asıl mesele ferşî farklılıklar neticesinde oluşan anlam çeşitliliğinin meal yazarları tarafından nasıl işlendiği konusu olacaktır. Bu çalışmada Türkiye’de basılan meallerin tamamı incelenmemiştir. Zaten bu, çalışmanın sınırlılığı açısından da imkân dâhilinde görülemez. Ayrıca Bakara sûresinde geçen bütün usûlî ve ferşî farklılıkların tamamını da burada ele almamız mümkün olmayacaktır. Zaten çalışmanın ana gayesi Bakara sûresindeki ferşî farklılıkları teker teker ortaya çıkarmaktan ziyade bu farklılıkların meallere nasıl yansıdığını gösterebilmektir. Sûre özelinde ferşî farklılıkların “Müzekkerlik-Müenneslik ihtilafı”, “Müfred-Cemi’ ihtilafı”, “Harfin cezimli veya şeddeli okunmasından kaynaklanan ihtilaflar”, “Mastarlarda harfin sakin veya damme hareke ile okunması ihtilafı” ve “Kelimelerin i’râbında görülen ihtilaflar” şeklindeki konularına ait örnekler seçilecektir.

Sonuç kısmında meal veya tefsir türünde çalışma yapacaklar için çalışmalarında kıraat farklılıklarından yararlanmalarının önemli bir husus olduğu hatırlatılacaktır. Özellikle meal yazarlarına çalışmalarında anlam çeşitliliğini ortaya koyacaklarsa bunun muhakkak dipnotlarda veya metin içerisinde parantez açarak farklı okunan kelimenin Arapçasını da vererek izah etmeleri gerektiği hususunda ikaz ve tavsiyelerde bulunulacaktır.

1. Kıraat Farklılıkları ve Yedi Harf Münasebeti

el-Ahrufü’s-Seb’a “Yedi Harf” konusunda kırkın üzerinde rivayetin olduğu bilinmektedir. Bunlardan bazıları sahih hadis kategorisinde değerlendirilmediği bazılarınun ise tekrardan ibaret olduğu ifade edilebilir. Bu rivayetler değişik çalışmalarda çok yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Biz tekrara düşmemek ve çalışmanın sınırlılığını gözetmek adına bu rivayetlere yer vermeyeceğimizi belirtmiş olalım. Yedi harf ruhsatının özellikle vahyin son dönemlerinde tanınmış olması suhûletin yansıması olarak değerlendirilmiştir. Konu hakkında Aydın Kutat’ın tespitleri şöyledir; “Hüccet esasları olan, “sağlam sened, resm-ı hat ve Arabiyye’ye muvafakat” kriterleri, kırâat vucûhatı birikiminin muhafazasında sağlam vesikalardır. Kırâatın sihhati bunlara mebnî olduğu gibi farklı vecihlerin tevcihi de bunlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Lehçe ve aksanları muhtelif olan toplumlara, Kur’ân’ı tilâvet etmelerinde suhûlet kazandırmış olan kırâat farklılıklarında, suhûletin sınırlarını bu kriterler tahdit etmektedir. Bu hususta en çok başvurulan kriter Arap dilbilimi kaideleri olmuştur. Böylece âlimler tarafından tespit edilen bu kriterler, Kur’ân okumalarında keyfiliğe ve şahsî

iştihadlara engel olmakta, Kur'ân-ı Kerîm'i lahn, ucme ve tağyîre karşı korumaktadır. "Seb'at-ı ahurf" ruhsatı, aynı zamanda kırâat ilminin zenginleşmesini ve gelişmesini sağlayan en önemli hususlardan biri olmuştur. Bu bağlamda "yedi harf" buyruğu suhûlet kaynağıdır; zira bu konu ile ilgili hadislerin hepsinin sebab-i vürûdu, Kur'ân tilâvetinde suhûlettir. Bu konuda kırktan fazla yapılan yorumlar içinde, akla en yakın olan suhûlet, kaynaklı yorumlardır, diyebiliriz"²

2. Kıraat Farklılıklarının Kategorik ayrımı

Kıraat farklılıkları tabiatı gereği kıraat ilminin en temel konusudur. Genel olarak bu farklılıklar "usûlî" ve "ferşî" farklılıklar olmak üzere iki kategoride ele alınır. Yedi harf ruhsatının sağladığı suhûlet, Kur'ân'ın bazı kelimelerinin farklı okunabilmesine zemim hazırlamıştır. Genelde "usûlî" farklılıklar bu kısımda değerlendirilmiştir. Ama şunu bir kez daha ifade edelim ki, her kıraat farklılığı okuyuşta kolaylık ilkesinin hayata geçirilmesi gayesiyle ortaya çıkmamıştır. Zira kıraat farklılıklarının tevkîfilik boyutu da vardır.³ Ferşî farklılıkların lafızsal kolaylık sağlamaktan ziyade Kur'ân'ın anlam dünyasının zenginliğini izhar etme ve ahkâm açısından çeşitliliği sağlama gibi hedeflerinin olduğunu da ifade etmiş olalım.

2.1. Usûlî Farklılıklar

Usûl, "asl" kelimesinin çoğuludur. Farklı okunan bir kelime başka bir yerde asla bağlı olarak aynı şekilde okunduğu için bu şekilde bir isimlendirme yapılmıştır. Bu tür farklılıklar, telaffuz farklılıkları denilen medd, idğâm, hemzenin tahkîk, teshîl, veya ibdâl ile okunması, sekte, ihfâ, izhâr gibi kelimelerin iskeletinde bir değişiklik meydana getirmeyen ve manaya dolaylı olarak etki eden farklılıklardır.⁴ Söz anlamın zarfıdır. Onun rengini alır. Dolayısıyla kıraat farklılıkları az veya çok; doğrudan veya dolaylı olarak manaya bir şekilde etki eder. Vakıf-ibtidâ, sekte, işmâm gibi örneklerde bunu bariz olarak görmek mümkündür.⁵ Farklı dil, lügat ve lehçeye dayanan ve kelimenin edâsında meydana gelen bu farklılıklar, her yerde aynı okunmaktadır. Bu tür farklılıklara, lafzın değişik şekillerde terennümüyle alakalı olduğu için fonetik farklılıklar da denilmiştir. Müşafehe yoluyla talimi gerçekleştirilen bu

² Aydın Kudat, *Kırâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu* (Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2020), 235-236.

³ Detaylı bilgi için bkz; Aydın Kudat, "Kur'ân Kırâatı ile Arap Dilbilimi Münasebeti Üzerine", *Turkish Studies - Comparative Religious Studies* 15/1 (2020), 68.

⁴ Seyyid Rizkuttavîl, *Medhal fi Ulûmi'l-Kırâat* (Mekke: el-Mektebetü'l-Feysale, 1985), 157.

⁵ Kudat, *Kırâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu*, 284.

ihtilafların, yazıya dökülme imkânı yoktur. Sözü edilen bu farklılık, kıraat imamının usûlüne bağlı olarak sonraki nesillere aktarılmıştır.⁶

Usûlî farklılıklar genel olarak tecvid kaidelerinin icrasında görülür, denilebilir. Örneğin Bismelenin sûre evvelinde, sûre ortasında, iki sûre arası geçişlerde okunuş kaideleri, imâle, sekte, Râ'nın hükümleri, ğunne gibi konular bu kapsamda değerlendirilir. Aynı şekilde harflerin uzatılarak okunması, usûlî farklılıklardan sayılmıştır. Bir kıraat imamının uzatma ölçüleri bilindikten sonra artık Kur'ân'ın neresinde gelirse gelsin o ölçülerin geçerli olduğu kabul edilir. Yalnız şunu ifade edelim ki tecvid dilinde medd, bir eliflik uzatma üzerine yapılan her türlü ilavelerdir. Dolayısıyla bir harfin iki, üç, dört, hatta bazı kıraat imamlarına göre beş elif miktarı uzatılması ilk bakışta manaya etki etmezken bir eliften aşağıya düşürülmesi manada değişiklik oluşturacaktır. Bu bakımdan bazen usûlî farklılıkların da anlama etki ettiğini ifade etmiş olalım. Usulden kaynaklanan farklılıklar her ne kadar lafzî bir mesele olsa da aslında bu farklılıklardan belâgat ve fesâhat cihetiyle yorumlar elde etmek pekâlâ mümkün olabilir. Şu kadar var ki bu yorumlar Kur'ân'ın genel mesajına aykırı olmadığı sürece bir anlam zenginliği ve Kur'ân'ın eşsiz belâgatına örneklik teşkil eden bir husus olarak görülebilir. Bakara sûresinde usulden kaynaklanan farklılıklara çokça rastlanmaktadır. Aşağıda usulden kaynaklanan kıraat farklılıkları kategorisinde yer alan ihtilafların anlama nasıl bir zenginlik kattığı Bakara sûresinden seçilmiş birkaç örnek üzerinden arz edilecektir.

2.2. Kur'ân'ı Anlamada Usûlî Farklılıkların Rolü (Bakara Sûresi Özelinde)

Daha önceden ifade edildiği üzere kıraat farklılıkları az veya çok; doğrudan veya dolaylı olarak manaya bir şekilde etki eder. Bu anlayışın bir yansıması olarak, usûlî farklılıkları sadece lafız üzerinde cereyan eden bir takım ihtilaflar olarak görmekle yetinmeyip farklı şekilde izah yolunu tutanlar olmuştur. Şöyle ki;

Sekte: Bakara sûresinin ilk âyeti "Elif Lâm Mîm" (الم) *hurûf-ı mukattaa* (Kesik Harfler)⁷ ile başlar. Âsım kıraatine göre bu harfler arasında sekte yapılmaz. Ancak Ebû Ca'fer (ö.

⁶ Hasan Hüseyin Havuz, *Usûlî ve Ferî İhtilaflar Açısından Âsım Kıraatı (Şu'be ve Hafs Rivayeti)* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 176.

⁷ Kur'ân'da yirmi dokuz sûrenin başında yer alan ve isimleriyle telaffuz edilen harflerin ortak adıdır. Detaylı bilgi için bkz. M. Zeki Duman - Mustafa Altundağ, "Hurûf-ı Mukattaa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/401-408; Mehmet Altın, "Kur'ân'ın Beyânî İ'câzı Bağlamında Hurûf-ı Mukattaa", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2021), 301-335.

180/796)⁸ bu harfler arasında iki harf miktarınca sekte yapar.⁹ Sekteli okuyuşun manaya katkısı şu şekilde izah edilmiştir; “hurûf-ı mukattaalarda tenbih vardır. Bu harfler arasında sekte yapılırsa muhatabın dikkati biraz sonra gelecek hususa yoğunlaşacak ve kendisinde bir iştiyak oluşacaktır. Sektesiz okuyan diğer kurra ise bu harflerin isim olarak okunmaları zaten başlı başına bir tembihtir. Sekte yapılmaksızın da bu maksat gerçekleşebilir.¹⁰

İdgâm: Bakara sûresi ikinci âyette geçen (ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ) kelimesini Sûsî (ö. 261/874)¹¹, sonra gelen “huden” (هُدًى) kelimesine idgam ederek okur.¹² Yine “fîhi” (فِيهِ) kelimesini İbn Kesîr (ö. 120/738)¹³ zamirin meddi ile okur. Sûsî, hidayetin Kur’ân’la sıkı bağlantısına dikkat çekmek için kelimeyi idgamlı, İbn Kesîr ise kitap üzerinde zerre kadar bir şüphe olmadığını vurgulamak için zamiri uzatarak okumuştur şeklinde bir yorum yapılmıştır.¹⁴

İbdâl: İmam Nâfi’ (ö. 169/785)¹⁵’nin Râvisi Verş (ö. 197/812)¹⁶, Bakara sûresi üçüncü âyette geçen “yu’minûn” (يُؤْمِنُونَ) kelimesini hemzenin ibdâli ile okur.¹⁷ Hemze şiddet sıfatlıdır. İbdâl ile okuyuşta bir yumuşaklık söz konusudur. Nasıl ki telaffuzda hemzenin ibdâl ile okunması dile bir kolaylık sağlıyorsa aynı şekilde imanın da mümin gönüllere yerleşmesinin kolay olacağı vurgulanmıştır.¹⁸

⁸ Muhaddis ve kıraat âlimidir. Detaylı bilgi için bkz. Zekeriyya Tüfekçioğlu, “İsmâil b. Ca’fer el-Ensârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/90-91.

⁹ Ahmed b. Muhammed Abdulganî ed-Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer fi’l-Kıraati’l-Erbaati Aşer*, thk. Enes Mihre (Lübnan: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2006), 88.

¹⁰ Ramazan Eraslan, *Fatiha ve Bakara Sûrelerindeki Kıraat Farklılıklarının Manaya Etkisi* (Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 20.

¹¹ Kıraat-i seb’a imamlarından Ebû Amr b. Alâ’nın iki râvisinden biridir. Detaylı bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, “Sûsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/576.

¹² Ebû Amr (ö. 154/771)’ın râvîlerinden Sûsî (ö. 261/874)’nin idgâm kâidesi şöyledir: “İki harf, bir cinsten olup ikisi de harekeli olursa ve ayrı ayrı kelimelerde olmak şartıyla idgâm yapar.” Yani birinci kelimedeki harfi ikinci kelimedeki benzer harfte yok eder. Bakara 2. âyette (هُدًى) kelimelerinde olduğu gibi. Sûsî, bu gibi kelimeleri (هُدًى) şeklinde okur. Arap dilbilimin fonolojik kâidelerine göre yapılan bu icraatın söz konusu Kur’ân kelimeleri olunca, elbette meselenin bir de sened ve naklî boyutu vardır. İşte bu naklî hüccetlere binaen bazen anılan şartlar yerinde olmasına rağmen, Sûsî idgâm yapmamaktadır. Detaylı bilgi için bkz; Kudat, *Kıraatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu*, 313-314.

¹³ Yedi kıraat imamından biri, tâbiî. Detaylı bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, “İbn Kesîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/131-132.

¹⁴ Eraslan, *Fatiha ve Bakara Sûrelerindeki Kıraat Farklılıklarının Manaya Etkisi*, 20.

¹⁵ Kıraat-i seb’a imamlarından biri. Detaylı bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, “Nafi’ b. Abdurrahman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/287-289.

¹⁶ Kıraat-i seb’a imamlarından Nâfi’ b. Abdurrahman’ın meşhur iki râvisinden biridir. Detaylı bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, “Verş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/63.

¹⁷ Ebü’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kıraati’l-aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Debb’a (Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.), 2/206.

¹⁸ Eraslan, *Fatiha ve Bakara Sûrelerindeki Kıraat Farklılıklarının Manaya Etkisi*, 20.

Tefhîm: ‘Lâm’ ve ‘râ’ harfinin bazı yerlerde kalın okunmasıdır. İmam Asım ‘lâm’ harfini Lafzatullah’ın lamı hariç hiçbir yerde kalın okumaz. Buna karşılık Verş “salât” (صَلَاة) kelimesindeki lam’ı kalın okur.¹⁹ Böyle bir okuyuşun namaza çok önem gösterilmesi gerektiğine vurgu için olabileceği şeklinde yorumlar yapılmıştır.²⁰

Silâ: (هُمْ) zamirindeki mîm’in uzatılarak okunmasıdır. İmam Nâfî’nin ravisi Kâlûn (ö. 220/835)²¹ “razeknâhum” (رَزَقْنَاَهُمْ) kelimesini “razeknâhumû” (رَزَقْنَاَهُمُو) şeklinde okur.²² Böyle bir okuyuşun Allah’ın kullarına bahşettiği rızkın ehemmiyetine vurgu için olduğu ifade edilmiştir.²³

Med: Uzatmanın bir elifle sınırlı kalmasına tecvid dilinde kasr denilmiştir. Aslın üzerine yapılan her ilave uzatmaya da medd denilmiştir. Bakara sûresi 4. âyette geçen “bimâ unzile” (بِمَا أُتْرِلَ) kelimesindeki medd-i munfasılı kıraat imamları değişik medd mertebeleriyle okumuşlardır. Ebû Amr (ö. 154/771)²⁴, Ebû Ca’fer ve İmam Nâfî’nin ravisi Kâlûn kasırla yetinmişler yani bir elif miktarı uzatmışlardır. İbn Âmir (ö. 118/736)²⁵, Kisâi (ö. 189/805)²⁶ ve Halef (ö. 229/844)²⁷ üç, imam Âsım dört, İmam Hamza (ö. 156/773)²⁸ ile İmam Nâfî’nin ravilerinden Verş beş elif miktarı ile okumuşlardır.²⁹ Burada yapılan ilave uzatmaların indirilen vahyin azametine işaret ettiği vurgulanmıştır.

Terkîk: ‘Lâm’ ve ‘Râ’ harfinin kalın okunması gereken yerlerde ince okunması demektir. Verş “ve bi’l-âhirati” (وَبِالْآخِرَةِ) kelimesindeki râ harfini terkîk ile (ince) okur. Diğer

¹⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/206.

²⁰ Eraslan, *Fatiha ve Bakara Sûrelerindeki Kıraat Farklılıklarının Manaya Etkisi*, 21.

²¹ Kıraat-i seb’a imamlarından Nâfî’ b. Abdurrahman’nın meşhur iki râvisinden biridir. Detaylı bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, “Kâlûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/268-269.

²² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/207.

²³ Eraslan, *Fatiha ve Bakara Sûrelerindeki Kıraat Farklılıklarının Manaya Etkisi*, 21.

²⁴ Kıraat-i seb’a imamlarından biri olup Arap dili ve Edebiyatı alanında meşhur olmuş ünlü kıraat âlimidir. Detaylı bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, “Ebû Amr b. Alâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/94-96.

²⁵ Tâbiîn neslinden olup yedi kıraat imamından biridir. Detaylı bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, “İbn Âmir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/308-310.

²⁶ Yedi kıraat imamından biri olup aynı zamanda Nahiv âlimidir. Detaylı bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, “Ali b. Hamza el-Kisâi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/69-70.

²⁷ Kıraat-i aşere imamlarından aynı zamanda Hamza b. Habîb kıraatinin meşhur iki râvisinden biridir. Detaylı bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, “Halef b. Hişâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/237-238.

²⁸ Tayyar Altıkulaç, “Hamza b. Habîb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/511-513.

²⁹ İbn Zencele Abdurrahman b. Muhammed Ebû Zer’â, *Hucetu’l-Kirâât*, thk. Sa’îd el-Afğânî (Beyrut: Dâru’r-Risâle, 1997), 5.

kıraat imamları ise kalın okur.³⁰ Burada ‘Râ’ harfinin ince okunmasında ahirete olan imanın kolaylıkla elde edilebileceğine vurgu olduğu söylenilmiştir.³¹ Burada lafızsal bazı değişimlerin bir şekilde anlama taalluk ettiği örölmektedir. Burada Aydın Kudat’ın şu tespitlerine yer vermek meselenin anlaşılmasına katkı sunacaktır. O şöyle der; “Bu ve benzeri örneklerde var olan usul ile ilgili farklı vecihlerin bir kısmı eda/fonolojik bağlamda harfler arasındaki münasebet ve uyum gerekçeli de olabilir. Nazım ve dil üslubu açısından eşsiz olan Kuran dili, elbette ki, belağat, fasahat ve suhulet bağlamında zirvededir. Bu usûlî farklılıklar bu zaviyeden değerlendirip anlamsal katkısı da o nispette olduğu/olacağı da erbabının malumudur.”³²

Yukarıda usûlî farklılıkların anlama kattığı zenginliği ifade sadedinde bazı örnekler arz edildi. Tabi usûlî farklılıklar bunlarla sınırlı değildir. Fakat bu çalışmada ele alınacak asıl konu ferşî farklılıkların meallere nasıl yansıdığı meselesi olduğu için bu kısmın burada sonlandırılması uygun olacaktır.

2.3. Ferşî Farklılıklar

“Yaymak, dağılmak ve döşemek” gibi anlamlara gelen *ferş*, kıraat literatüründe herhangi bir kurala bağlı olmayan, surelerde dağınık bir şekilde yer alan ihtilaflara denir.³³ Usûl farklılıklarında olduğu gibi ferşî farklılıklarda bir kural gözetilmez, bilakis bu farklılıklar Kur’ân kelimelerinin ayrı ayrı tahlili yapılmak suretiyle anlaşılır.³⁴ Kelimenin anlamı konusunda Şatibî (ö. 590/1194)³⁵’nin değerlendirmesi şöyledir: “Kurrâ bu tür farklılıkları Kur’ân’da belli bir sistematığe bağlı olmadan dağınık bir şekilde yer almasından hareketle ‘Kur’ân’a serpiştirilmiş’, (ferşu’l-hurûf) şeklinde tanımlamışlardır. Usûlî farklılıklarda belli bir yerde var olan farklılık başka bir yerde geldiğinde aynı okuyuş şekliyle uygulanabilirken bu durum ferşu’l-hurûf için geçerli değildir.”³⁶ Bu çeşit farklılıklar daha

³⁰ ed-Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer*, 168.

³¹ Eraslan, *Fatiha ve Bakara Sûrelerindeki Kıraat Farklılıklarının Manaya Etkisi*, 21.

³² Aydın Kudat, *Kırâat ve Luğat Bağlamında Analitik Bir Araştırma (Muravada Ayeti Örneği)* (Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2020), 38-40.

³³ Ebü’l-Kasım Muhammed b. Muhammed en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti’n-Neşr fi’l-Kırâati’l-aşr*, thk. Mecdî Muhammed Surûr (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2003), 2/142.

³⁴ Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvid İstılahları* (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997), 63.

³⁵ Endülüs’lü kıraat âlimidir. Detaylı bilgi için bkz. Abdurrahman Çetin, “Ebû Muhammed (Ebü’l-Kâsım) Kâsım b. Fîrüh b. Halef eş-Şâtibî er-Ruaynî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/336-337.

³⁶ Ebû Şâme Abdurrahman b. İsmâil b. İbrâhîm el-Makdisî, *İbrâzu’l-Meânî min Hirzi’l-Emânî*, thk. Muhammed Seyyid Osman (Beyrut: Daru’l-Kütubi’l-İlmiyye, 2013), 319.

çok kelimenin i'rabında, iskeletinde, harf yapısında, ait olduğu bapta veya harekede görülür. Ferşî ihtilaflar kategorisinde yer alan farklılıkların bir kısmını şöyle özetlemek mümkündür:

- Müzekkerlik-Müenneslik ihtilafı.
- Müfred-Cemi' ihtilafı.
- Harfin cezimli veya şeddeli okunmasından kaynaklanan ihtilaflar.
- Mastarlarda harfin sakin veya damme hareke ile okunması ihtilafı.
- Kelimelerin i'rabında görülen ihtilaflar.³⁷

2.4. Anlama Çok Ciddi Etkisi Olmayan Ferşî Farklılıklar (Bakara Sûresi Özelinde)

2.4.1. يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

“Akıllarınca Allah'ı ve iman edenleri aldatmaya kalkışıyorlar; hâlbuki onlar farkında olmadan yalnızca kendilerini aldatmış oluyorlar.”³⁸

Bakara sûresi 9. âyette geçen “yehde'üne” (يُخَادِعُونَ) kelimesini, İmam Nâfî, İbn Kesîr ve Ebû Amr “yuhâdî'üne” (يُخَادِعُونَ) şeklinde müşâreke anlamında müfâale babında okumuşlardır.³⁹ Bu kelime ister (يُخَادِعُ) isterse (يُخَادِعُ) şeklinde okunsun⁴⁰ her iki okuyuşta da mana değişmez demişlerdir.⁴¹

2.4.2. وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يَقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةً وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ

“Öyle bir günden korkun ki, o gün kimse başkası için bir şey ödeyemez; hiç kimseden şefaât kabul olunmaz, hiçbir kimsenin yerine başkası kabul edilmez; onlara asla yardım da yapılmaz.”⁴²

Bakara sûresi 48. âyette geçen “velâ yukbelu” (وَلَا يُقْبَلُ) kelimesini İbn Kesîr ve Ebû Amr “velâ tukbelu” (وَلَا تُقْبَلُ) şeklinde muzaraât harfini (ت) ya dönüştürerek okumuşlardır.⁴³

³⁷ Havuz, *Usûlî ve Ferşî İhtilaflar Açısından Âsım Kıraatı*, 333.

³⁸ Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 8.

³⁹ ed-Dânî Ebû Amr Osmân b. Said, *et-Teyşîr fi'l-Kirâti's-Seb'i*, thk. Otto Trizel (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1984), 72.

⁴⁰ Konuyla alakalı olarak Aydın Kudat şu ifadelerde bulunmuştur; “Bu âyette toplam 6 farklı vecih vardır. فاعل kalıbı özellikle Kuranda ve Allah için yer aldığı genelde فعل anlamında ve tek taraflı muhtevada kullanıldığı vurgulamakla beraber diğer vucûhat farklılıkları söz konusu âyetin anlamsal akışına bir şekilde etki yaptığını söylemek durumundayız.” Detaylı bilgi için bkz; Kudat, *Kirâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu*, 338-340.

⁴¹ Eraslan, *Fatiha ve Bakara Sûrelerindeki Kıraat Farklılıklarının Manaya Etkisi*, 24.

⁴² Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 12.

⁴³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/212; ed-Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer*, 177.

Bu şekilde okuyuşun gerekçesi şudur: “şefâ’etun” (شَفَاعَةٌ) kelimesi müennes olduğu için fiilin de müennes gelmesi gerekir. Diğer kurra burayı âyette geçtiği şekliyle yani muzaraât harfini (ي)‘lı okurlar. Buradaki (شَفَاعَةٌ) kelimesinin müennesliğinin hakiki olmadığını dolayısıyla fiilin hem müzekker hem de müennes gelmesinin mümkün olacağını ifade etmişlerdir.⁴⁴ Dikkat edilirse buradaki kıraat farklılığı manaya etki etmemektedir. Çünkü Türkçe’de öznenin eril veya dişil olması yüklem üzerinde bir değişiklik oluşturmaz.

Bakara sûresinde anlama etki etmeyen ferşî farklılıklar bu kadarla sınırlı değildir. Ancak çalışmanın ana omurgası kıraat farklılıklarının meallere yansımaları olduğu için bu kadarla yetinmek yerinde olacaktır.

2.5. Bakara Sûresinde Anlama Etki Eden Bazı Ferşî Farklılıklar ve Bu Farklılıkların Meallerdeki Yansıması

2.5.1. فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَرَّادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

“Kalplerinde bir bozukluk vardır, Allah da onlardaki bozukluğu arttırmıştır. Yalan söylemeleri yüzünden, kendilerine acı veren bir azap da vardır.”⁴⁵

Bakara sûresi 10. âyette geçen “yekzibûn” (يَكْذِبُونَ) kelimesini Âsım, Kisâî, Hamza ve Halef âyette yazıldığı şekliyle, Nâfi’, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Ca’fer ve Yâkub (ö. 205/821)⁴⁶ ise “yukezzibûn” (يُكْذِبُونَ) şeklinde şeddeli olarak okumuşlardır.⁴⁷ Tahfîf okuyuşta mana; “yalan söylemeleri yüzünden” şeklinde olurken şeddeli okuyuşta mana “Peygamberi yalanlamaları yüzünden” şeklinde olacaktır. Türkiye’de basılan meallerde bu kelimenin genellikle Âsım kıraatine uygun bir şekilde meal edildiği görülmektedir. Bazı meallerde ikinci okuyuşa uygun düşecek çevirinin de olduğunu ifade edelim. Ancak ilgili âyette farklı okunan kelimenin ikinci anlamı ya parantez içinde ya da flaşla ayrılmış bir şekilde verilmiştir.⁴⁸ Eğer şeddeli okuyuşla elde edilen mana, meallerde gösterilmek istenirse

⁴⁴ Abdurrahman b. Muhammed Ebû Zer’â, *Hucetü’l-Kırâât*, 95.

⁴⁵ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, Bakara, 2/10.

⁴⁶ Meşhur on kıraat imamlarından biri olup Nahvî ve Basrî nisbeleri ve Ebû Yûsuf künyesiyle bilinir. Detaylı bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, “Ebû Muhammed Ya’kûb b. İshâk b. Zeyd b. Abdillâh el-Hadramî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/282-284.

⁴⁷ Ebû Amr Osmân b. Said, *et-Teysîr*, 72; ed-Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer*, 170; Abdurrahman b. Muhammed Ebû Zer’â, *Hucetü’l-Kırâât*, 88-89.

⁴⁸ “Onların kalplerinde nifak hastalığı vardır. Allah onların bu hastalığını (günden güne gelen âyetler ve Peygamberin başarılarıyla) daha da artırmıştır. Yalan söylemeleri/Peygamberi ve Kur’ân’ı yalanlamaları sebebiyle onlar için acı bir azap vardır.” *Yüce Kur’ân ve açıklamalı-yorumlu meal* (İzmir: Türkiye Diyanet Vakfı,

kanaatimize göre dipnotta kelimenin Arapça kısmı da yazılıp ona göre meal verilmelidir. Aksi takdirde kelimenin (يَكْذِبُونَ) şeklinde okuyuşundan yalanlama manası çıkmayacağı için meal okuyucuların zihninde bir karışıklığa sebebiyet verebilir.

2.5.2. فَتَلَقَىٰ آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

“Bunun üzerine Âdem’e rabbinden bazı sözler ulaştı (bunlarla tövbe etti); rabbi de onun tövbesini kabul buyurdu. Şüphesiz O, tövbeleri kabul buyuran ve rahmeti sınırsız olandır.”⁴⁹

Bakara sûresi 37. âyette geçen “Âdeme” (آدَمُ) ve “kelimâtin” (كَلِمَاتٍ) kelimelerinin farklı okuyuşlarına bağlı olarak anlam değişmesi söz konusu olmaktadır. Kıraat imamlarının çoğu burayı âyette geçtiği üzere okumuşlardır.⁵⁰ Bu durumda mana, Hz. Âdemin rabbinden tövbesine aracılık edecek bazı özel kelimeleri aldığı şeklinde olacaktır. İbn Kesîr “Âdemu” (آدَمُ) kelimesini “Âdeme” (آدَمُ) şeklinde, “kelimâtin” (كَلِمَاتٍ) kelimesini de “kelimâtun” (كَلِمَاتٍ) şeklinde okumuştur.⁵¹ Bu okuyuşa göre (آدَمُ) fail değil meful’dur. (كَلِمَاتٍ) kelimesi ise faildir. Mana da şöyle olmaktadır. “Bağışlanması için Hz. Âdem’e rabbinden bazı kelimeler geldi de onu kuşattı.” Bazı Türkçe meallere bakıldığında ilk okuyuşun baz alınarak mana verildiği görülecektir. Eğer ikinci okuyuş meale yansıtılacaksa yine dipnotta bu fail-meful değişiminden kaynaklı anlam farklılığı zikredilmesi gerekir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla ikinci okuyuşa göre meal veren kişi Mustafa İslamoğlu’dur. O, *Hayat Kitabı Kur’ân-Gereğeli Meal- Tefsir* adlı eserinin dipnotunda bu farklı okuyuşa detaya girmeden dikkat çekmiştir.⁵² Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasında bulunan ve komisyon tarafından hazırlanan *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* adlı eserde ilgili âyet “Bunun üzerine Âdem’e rabbinden bazı sözler ulaştı (bunlarla tövbe etti); rabbi de onun tövbesini kabul buyurdu. Şüphesiz O, tövbeleri kabul buyuran ve rahmeti sınırsız olandır.” şeklinde meallendirilirken yine aynı komisyon tarafından hazırlanan *Kur’ân Yolu Meâli* adlı çalışmada âyetin; “Bunun üzerine Âdem rabbinden bazı kelimeler aldı (bunlarla tövbe etti); rabbi de onun tövbesini

2008), 26. Ayrıca bkz. Hasan Elik - Muhammed Coşkun, *Tevhit mesajı: özlü Kur’ân tefsiri* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2015), 43; Salih Akdemir, *Son çağrı Kur’ân* (Ankara: Ankara Okulu, 2009), 34.

⁴⁹ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, Bakara, 2/37.

⁵⁰ ed-Dimyâti, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer*, 176.

⁵¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/26.

⁵² Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur’ân-Gereğeli Meal- Tefsir* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2008), 18.

kabul buyurdu. Şüphesiz O, tövbeleri kabul buyuran ve rahmeti sınırsız olandır.” şeklinde ilk kıraatın esas alınarak meallendirildiği görülmektedir.⁵³

2.5.3. **وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ**

“Mûsâ’ya kırk gece için söz vermiştik. Mûsâ gittikten sonra siz, haksızlık ederek buzağıyı (tanrı) edindiniz.”⁵⁴

Bakara sûresi 51. âyette geçen “vâ’ednâ” (وَعَدْنَا) kelimesini Ebû Amr ve Ebû Ca’fer hariç bütün kurra yazıldığı şekliyle okumuşlardır.⁵⁵ İsmi gecen kıraat imamları ise bu kelimeyi müfâale babında değil “ve’ednâ” (وَعَدْنَا) şeklinde okumuşlardır. Gerekçeleri şudur: Müfâale babı müşâreket içindir. Karşılıklı sözleşme ancak beşer arasında olur. Bu şekilde bir okuyuşta ise sadece Allah Teâlâ’nın Hz. Musa’ya deyim yerindeyse bir randevusu söz konusudur. (وَعَدْنَا) şeklinde okuyan kıraat imamları ise bu sözleşmenin aslında lafzen müşareketi çağrıştırırsa da mana cihetiyle Hz. Musa’nın bu davete icabet ederek Tûr’a gittiğini vurgulamaktadır.⁵⁶ Bunun meallere yansımına baktığımız da genellikle (وَعَدْنَا) şeklindeki okuyuşun baz alınarak mana verildiği görülmektedir. Eğer (وَعَدْنَا) kelimesine göre meal verilecekse dipnotta “Bu kelime şu şekilde de okunmuştur. Böyle okunursa mana şöyle olur” diye açıklama yapmak gerekir. Bu şekilde bir açıklamaya Yüce *Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli* adlı eserde rastladığımızı ifade edelim.⁵⁷ Ayrıca *Kur’ân Yolu Meâli* adlı çalışmada ilgili âyet; “Mûsâ’ya kırk gece için söz vermiştik. Mûsâ gittikten sonra siz, haksızlık ederek buzağıyı (tanrı) edindiniz.” Şeklinde (وَعَدْنَا) “söz vermiştik” kıraatına uygun meal verildiği görülmektedir. Aslında kelime Mushaf’ta (وَعَدْنَا) “Sözleştik” şeklindedir.⁵⁸ Madem kıraat böyle bir hat üzerinden verilmiş o vakit kelimenin de ona uygun meallendirilmesi daha uygun olacaktır.

2.5.4. **ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشْفَقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ**

“Bundan sonra kalpleriniz yine katılaştı; artık kalpleriniz taş gibi, hatta daha da katıdır. Taşın öylesi var ki ondan ırmaklar kaynar; öylesi de var ki çatlayıp bağrından su

⁵³ Hayrettin Karaman vd., *Kur’ân Yolu Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 10.

⁵⁴ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Meâli*, 12.

⁵⁵ ed-Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer*, 178.

⁵⁶ Abdurrahman b. Muhammed Ebû Zer’â, *Huccetu’l-Kırâat*, 96.

⁵⁷ Yüce *Kur’ân*, 31.

⁵⁸ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Meâli*, 15.

fişkirir; bazı taşlar da var ki Allah korkusuyla yuvarlanıp düşer. Allah, yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir.”⁵⁹

Bakara sûresi 74. âyette geçen “te’ melûne” (تَعْمَلُونَ) kelimesini İbn Kesîr hariç bütün kıraat imamları âyette yazıldığı şekliye okumuşlardır. İbn Kesîr ise bu kelimeyi “ye’ melûne” (يَعْمَلُونَ) şeklinde ğaib siğayla okumuştur.⁶⁰ Ğaib siğayla okunursa mana “Allah o kâfirlerin yaptıklarından gafil değildir” şeklinde olacaktır. Aslında âyetin siyakına bakarak muhatap siğayla, sibakına bakarak da ğaib siğayla okumanın mümkün olduğu ifade edilmiştir.⁶¹ İbn Kesîr kıraatının referans alınarak mana verildiği bir meale rastlamadık. Eğer bu şekilde bir kıraatin varlığından hareketle mana verilecekse dipnotta kelimenin Arapçasının mutlaka verilmesi gerekir.

2.5.5. مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِئُهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

“Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kâdirdir.”⁶²

Bakara sûresi 106. âyette iki kelimedede ihtilaflı okuyuş vardır. Bunlardan ilki “nensah” (نَنْسَخُ) kelimesidir. Bu kelimeyi İbn Âmir if’âl kalıbında “nunsih” (نُنْسِخُ) şeklinde okurken geri kalan kıraat imamları âyette geçtiği şekliyle okumuşlardır. İbn Âmir’in okuyuşuna göre mana “biz bir âyeti sana nesh ettirirsek yani âyetin unutulmasını sana emredersek” şeklinde olur. Türkiye’de basılan meallerin hiçbirinde böyle bir mana verilmemiştir. Kaldı ki böyle bir mana verilebilmesi için İbn Âmir kıraatinin zikredilmesi gerekir. İhtilaflı olan ikinci kelime “nunsihâ” (نُنْسِئُهَا) kelimesidir. Bu kelimeyi İbn Kesîr ve Ebû Amr “nense’hâ” (نَنْسَأُهَا) şeklinde okumuşlardır. Diğer kıraat imamları âyette geçtiği şekliyle okumuşlardır. (نُنْسِئُهَا) şeklindeki okuyuş “onu unutturursak” anlamına gelirken, (نَنْسَأُهَا) şeklindeki okuyuş “hükmünü ertelersek” anlamına gelecektir.⁶³ Bunun meallere yansımaya gelince ekser kurrânın tercih ettiği kıraatin mana vermede baskın olduğu görülmektedir. Hasan Basri Cantay ve Mustafa İslâmoğlu’nun meallerinde bu farklılığa işaret ettiklerini ifade edelim. Hasan Basri Cantay, eserinde ilgili âyetin mealini şöyle vermiştir: “Biz, neshettiğimiz (hükmünü diğer bir âyetle

⁵⁹ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Meâli*, 15.

⁶⁰ Abdurrahman b. Muhammed Ebû Zer’â, *Huccetu’l-Kırâât*, 101.

⁶¹ Eraslan, *Fatiha ve Bakara Sûrelerindeki Kıraat Farklılıklarının Manaya Etkisi*, 56.

⁶² Karaman vd., *Kur’ân Yolu Meâli*, 21.

⁶³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/219; ed-Dimyâfî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer*, 189; Abdurrahman b. Muhammed Ebû Zer’â, *Huccetu’l-Kırâât*, 109.

değiştirdiğimiz) veya unutturduğumuz (geri bıraktığımız) bir âyetin yerine ya onun daha hayırlısını veya benzerini getiririz. Allah'ın her şeye kemaliyle kadir olduğunu bilmedin mi? (Elbette bildin.)⁶⁴ Burada ikinci kıraatin dipnotta Arapçasıyla zikredilmiş olması isabet olmuştur. Mustafa İslâmoğlu ise ilgili âyetin mealini şöyle vermiştir; “Biz yerine yenisini ya da daha hayırlısını getirmeden bir mesajı unutturmayız ya da yürürlükten kaldırmayız. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir.”⁶⁵ Âyetin dipnotunda ise şu bilgileri kaydetmiştir “Veya İbn Kesir ve Ebu Amir'in okuyuşuyla erteleyip geciktirmeyiz.” İslâmoğlu, dipnotta kıraat farklılığını anlama yansıtmıştır. Ancak farklı okunan kelimenin Arapçası da verilmiş olsaydı daha iyi olurdu.

2.5.6. اِنَّا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيْرًا وَّنَذِيْرًا وَّلَا تُسْئَلُ عَنْ اَصْحَابِ الْجَحِيْمِ

“Doğrusu (ey peygamber), biz seni hak ile desteklenmiş bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Yakıcı azaba mahkûm olanlardan sen sorumlu değilsin.”

Bakara sûresi 119. âyette geçen “tus’elu” (تُسْئَلُ) kelimesinde de iki farklı okuyuş vardır. İmam Nâfi ve Yakub haricindeki kurra (تُسْئَلُ) şeklinde okurken, bu iki imam “tes’el” (تَسْئَلُ) şeklinde muzaraât harfini fathalı, lâm harfini de cezimli okumuşlardır. Birinci okuyuşta mana “sen sorumlu değilsin” şeklinde iken ikinci okuyuşta “sen cehennemliklerden sorma” şeklindedir. Yani onlara uygulanacak azap o kadar şiddetlidir ki Allah Teâlâ sen onlara ne yapacağımı bana bırak diyor. Meallere bakıldığında kelimenin anlamının (تُسْئَلُ) şeklindeki okuyuşa göre verildiği görülecektir. Eğer ikinci okuyuşun anlamı meallerde gösterilecekse kelimenin Arapça kısmının dipnotta verilmesi gerekir.⁶⁶ (تَسْئَلُ) şeklindeki kıraate *Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu meali* adlı çalışmada yer verildiği görülmektedir. Âyetin anlamı ilgili mealde şöyle verilmiştir; “Ey Peygamber! Şüphesiz Biz seni hak ve hakikatlerle dolu olan Kur’ân ile müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik (O halde dileyen inansın, dileyen inkâr etsin). Cehennemliklerden sen sorumlu değilsin/onlar hakkında Benden bir şey isteme.” Bu âyetin dipnotunda verilen bilgilerde şu şekildedir; “Nâfi’ ve Yakub, -Ve lâ tús’el- fiilini -Ve la tes’el- şeklinde okumuştur. İkinci anlam bu okuyuş farkı sebebiyle verilmiştir.”⁶⁷ *Yine Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Me’âni-i Kur’ân)*

⁶⁴ Hasan Basri Çantay, *Kur’ân-ı Hakim ve meâl-i Kerim* (İstanbul, 2011), 34.

⁶⁵ İslâmoğlu, *Hayat Kitabı Kur’ân*, 41.

⁶⁶ Abdurrahman b. Muhammed Ebû Zer’â, *Huccetu’l-Kırâât*, 112.

⁶⁷ *Yüce Kur’ân*, 41.

adlı meal çalışmasında İsmail Hakkı İzmirli'nin de ilgili âyetin dipnotunda bu kıraat farklılığına değindiği tespit edilmiştir.⁶⁸

2.5.7. **وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ
لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ**

“O zaman biz Kâbe’yi insanların gidip gelip ziyaret edecekleri bir makam ve bir güvenlik yeri yaptık. Siz de İbrâhim’in makamından kendinize namaz kılacak bir yer edinin. İbrâhim ve İsmâil’e de, “Tavaf edecekler için, ibadete kapanacaklar, rükû ve secde edecekler için evimi temiz tutun” diye tâlimat verdik.”⁶⁹

Kıraat imamlarının çoğu Bakara sûresi 125. âyette geçen “ve’t-tehizû” (وَاتَّخِذُوا) kelimesini âyette geçtiği üzere emir siğasıyla okumuşlardır. İmam Nafi’ ve İbn Âmir ise “ve’t-tehazû” (وَاتَّخِذُوا) şeklinde mazi siğasıyla okumuşlardır. Birinci okuyuşa göre kelimenin manası, “edinin” iken ikinci okuyuşta, “edindiler” şeklindedir.⁷⁰ Bu kelimedeki ihtilafli okuyuşun meallerde belirtilmediğini ifade etmiş olalım.

2.5.8. **وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمَ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ**

“İbrâhim de bu dini oğullarına vasiyet etti, Ya’kûb da. ‘Oğullarım! Allah sizin için bu dini seçti; öyleyse yalnız O’na teslim olmuş müminler olarak can verin!’ (dediler).”⁷¹

Bakara sûresi 132. âyette geçen “ve vassâ” (وَوَصَّى) kelimesini Nâfi’, İbn Âmir, Ebû Ca’fer “evsâ” (أَوْصَى) şeklinde okumuşlardır. Ekser ulemanın okuduğu şekilde olursa (وَوَصَّى) kelimesi “tavsiye etti” anlamına gelirken, diğer üç imamın okuduğu şekilde olursa (أَوْصَى) kelimesi “vasiyet etti” anlamına gelecektir.⁷² Bu farklılık DİB yayınlarından olan *Kur’ân-Kerim Meâli* adlı eserde ilgili kelime “vasiyet etti” şeklinde çevrilmiştir.⁷³ Aslında âyette geçtiği şekilde Âsım kıraatine göre bir okuyuş tercih edildiği için kelimenin anlamının “tavsiye etti” şeklinde olması daha isabetli olurdu. Bu şekilde bir manaya Hasan Basri Çantay’ın mealinde rastladığımızı ifade edelim. O, ilgili âyeti şöyle meallendirmiştir; “İbrâhim, bunu (ayni şeyi) oğullarına da tavsiye etti. (Torunu) Ya’kûb’da (öyle yaptı) ‘Ey

⁶⁸ İsmail Hakkı İzmirli, *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Me’âni-i Kur’ân)* (İstanbul: Eren Yayınları, ts.), 19.

⁶⁹ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Meâli*, 24.

⁷⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/222; ed-Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer*, 192; Abdurrahman b. Muhammed Ebû Zer’â, *Huccetu’l-Kirâât*, 112-113.

⁷¹ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Meâli*, 25.

⁷² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/222; Abdurrahman b. Muhammed Ebû Zer’â, *Huccetu’l-Kirâât*, 115.

⁷³ Halil Altuntaş - İbrahim Paçacı, *Kur’ân-ı Kerim meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009), 25.

oğullarım, Allah sizin için (İslam) dini (ni) beğenip seçti. O halde siz de (başka değil) ancak Müslümanlar olarak can verin (dedi)".⁷⁴

2.5.9. وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقْفُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تَقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَأَقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ

“Onları yakaladığınız yerde öldürün; sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Harâm civarında onlar sizinle savaşmadıkça siz de orada onlarla savaşmayın. Şayet sizinle savaşmaya kalkışlırlarsa o zaman onları öldürün. İşte kâfirlerin cezası böyledir!”⁷⁵

Bakara sûresi 191. âyette geçen kıtal kelimesini çoğu kıraat imamı mufâale babında okumaktadır. Bu bapta okunursa kelime “savaşmak” anlamına gelir. Hamza Kisâî ve Halef ise müşareket olmaksızın sülâsî “katele” (قَتَلَ) yani öldürmek anlamına gelecek şekilde okumuşlardır.⁷⁶ İncelediğimiz kadarıyla Türkiye’de basılan meallerde genellikle Âsım kıraatine uygun düşecek şekilde bir mana verilmiştir. Hasan Basri Çantay ise âyete şu şekilde bir mana vermiştir; “Onları (size harb açanları) nerede yakalarsanız öldürün, onları sizi çıkardıkları yerden (Mekke’den) çıkarın. Fitne katilden beterdir. Onlar Mescid-i haram yanında, orada sizinle dögüşünceye kadar, (yani dögüşmedikçe) siz de orada kendileriyle dögüşmeyin. Fakat (Orada) sizi, öldürürlerse siz de onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir.”⁷⁷ Görüldüğü üzere Çantay, âyetinin (وَلَا تَقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ) kısmını mufâale babına göre meallendirirken ikinci kısmını (فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَأَقْتُلُوهُمْ) fiiline uygun düşecek şekilde anlamlandırmıştır. Kelimenin Mushaf’ta geçtiği şekline bakılırsa bunun müfâale babında ele alınıp meallendirilmesi daha isabetlidir. Çantay, “Fakat (Orada) sizi, öldürürlerse siz de onları öldürün.” şeklinde bir manayı verdiğine göre bunu dipnotta belirtmesi gerekirdi. Zira âyetin iskeletine bakıldığında bu bananın anlaşılması güçtür.

2.5.10. وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَدَىٰ فَأَعْتَرِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

“Sana kadınların âdet dönemi hakkında soru soruyorlar. De ki: O sıkıntılı bir haldir. Bu sebeple âdet günlerinde kadınlardan ayrı durun, temizlenmedikçe onlarla cinsel ilişkide

⁷⁴ Çantay, *Kur’ân-ı Hakim ve meâl-i Kerim*, 39.

⁷⁵ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Meâli*, 35.

⁷⁶ Abdurrahman b. Muhammed Ebû Zer’â, *Huccetu’l-Kırâât*, 128.

⁷⁷ Çantay, *Kur’ân-ı Hakim ve meâl-i Kerim*, 52-53.

bulunmayın. İyice temizlendiklerinde onlara Allah'ın emrettiği şekilde yaklaşın. Allah çok tövbe edenleri sever ve içi dışı temiz olanları sever.”⁷⁸

Bakara sûresi 222. âyette geçen “hettâ yethurne” (حَتَّى يَطْهُرْنَ) kelimesini Hamza, Kisâi, Halef ve Âsım'ın birinci ravisi Ebubekir Şu'be (ö. 193/809)⁷⁹ hettâ yettahrarne” (حَتَّى يَطْهُرْنَ) şeklinde okumuşlardır. Ekser Kurrâ ise, Asım kıraatine muvafakat etmişlerdir. (حَتَّى يَطْهُرْنَ) kıraatine göre âyetten anlaşılan hayız kanının kesilmesidir. Bu şekilde okuyan kıraat imamlarına göre hayız halinde kadınlara yaklaşmanın yasaklanması, kanın kesilmesine kadardır. Bu durumda hayızlı kadın kan kesildikten sonra gusletmeden de kocasıyla ilişkiye girebilir. (حَتَّى يَطْهُرْنَ) kıraatine göre ise hayız kanının kesilmesi kadının temizlendiği anlamına gelmez. Kan kesildikten sonra kadının gusletmesi de gerekir. Aksi takdirde ilişki caiz olmaz.⁸⁰ (يَطْهُرْنَ) kelimesi Türkiye'de basılan meallerde genellikle mushafta yazıldığı şekliyle değerlendirilip mana verilmiştir. İkinci kıraatin gözetilerek mana verildiği de olmuştur. *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali* adlı eserde kıraat farklılığının olduğu kelimenin meali şu şekilde verilmiştir; “...özel halleri geçinceye/ yıkanıp iyice temizleninceye kadar da cinsel ilişkiye girmek için onlara yaklaşmayın.” Dikkat edilirse burada her iki kıraatin de içeriği manaya yansıtılmıştır. Ayrıca ilgili eserin dipnotunda bu kelimenin farklı okunabileceği dolayısıyla meal verilirken bu durum göz önünde bulundurulurken meal verildiği ifade edilmiştir. Kanaatimize göre böyle bir yöntem çok daha isabetli olmuştur.

Bakara sûresinde anlamı etkileyen ferşi farklılıklar bunlarla sınırlı değildir. Çalışmanın sınırlılığını göz önünde bulundurarak bu kadarla yetinmek yerinde olacaktır. Daha fazla örnek üzerinde meseleyi derinlemesine kavramak isteyen okuyucular için kaynakçada gösterilen eserlere müracaat etmek doyurucu olacaktır.

⁷⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 41.

⁷⁹ Yedi kıraat imamından biri olan Âsım b. Behtele'nin meşhur iki râvisinden biri. Detaylı bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, “Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş b. Sâlim el-Esedî el-Kûfî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/109-110.

⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/227; Abdurrahman b. Muhammed Ebû Zer'â, *Hucetü'l-Kirâât*, 135.

Sonuç

İmkân ve gereklilik bağlamında kıraat farklılıklarının meallere yansıtılması konulu bu çalışmamızda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Kıraat farklılıkları Kur'ân için bir tezat değil bilakis Kur'ân'ın i'câzını ortaya koyan bir zenginliktir.

- Kur'ân-ı Kerim mealleri tefsir kitapları kadar geniş hacimli değildir. Dolayısıyla kıraat farklılıklarının meallerde tam manasıyla gösterilmesi oldukça zordur.

- Meal yazan âlimler özellikle tefsîrî yorumlarda kullanılması caiz olan şâzz kıraatlere meallerinde yer vermeleri doğru kabul edilmemiştir. Çünkü meallerde geniş izahatlar yer almaz. Tefsir kitaplarında bir kelimenin farklı okunması konusu enine boyuna ele alınır. Bu farklılığın Kıraat-ı Aşera'da ki durumu ele alındıktan sonra şâzz olan böyle kıraatlerde vardır değil yorum zenginleştirilebilir. Ama bu durum meallerde söz konusu olamaz.

- Türkiye'de basılan meallere bakıldığında Çoğunlukla Âsım kıraati baz alınarak âyetlerin meallendirildiği görülmektedir. Meal yazarları bazen Âsım kıraatinin dışındaki kıraatları baz alarak anlam verdikleri halde bunu dipnotta gösterme gereği duymamışlardır. Bu durum ancak kıraat ilmi ve Arap dili alanında uzmanlaşmış kişiler tarafından fark edilebilir bir durumdur.

- Genellikle meal okuyan kesim geniş tefsir kitaplarını okumaya vakit bulamayan kişilerdir. Bu bakımdan bir kelimenin farklı okunuşu neticesinde kazandığı değişik anlamlar bir arada verildiğinde mübtedi seviyesinde olan bazı meal okuyucularının zihnini karıştırabilir.

- Kıraat farklılıkları Kur'ân'ın anlaşılmasında büyük öneme sahiptir. Eğer ısrarla bu zenginlik meallere yansıtılacaksa farklı okunan kelimenin dipnotta gösterilip ona göre meal verilmesi gerekir. Zira ihtilafli kelime âyette geçtiği şekliyle yani tek yazımla ele alınıp iki ayrı mana verilecek olursa bu durum karmaşıklığa sebebiyet verir. Örnek vermek gerekirse **وَاتَّخَذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى** âyeti yazıldığı şekilde okunursa mana; "İbrâhim'in makamından kendinize namaz kılacak bir yer edinin" şeklinde olacaktır. Buradaki (وَاتَّخَذُوا) kelimesi (وَاتَّخَذُوا) şeklinde de okunabilir. Böyle okunursa mana; "İbrâhim'in makamında kendilerine

namaz kılacak bir yer edindiler” şeklinde manalandırılacaktır. Şimdi (وَاتَّخَذُوا) kelimesini vermeden tek lafız üzerinden iki ayrı mananın verilmesi isabetli olmayacaktır.

Türkiye’de meal çalışması yapacak olan kişilerin, eserlerinin önsözünde “bu meal çalışmasında şu imamın kıraatı dikkate alınmıştır. Ayrıca gerekli görüldüğü takdirde diğer kıraat farklılıkları dipnot veya parantez içinde verilmiştir” şeklinde bir kayıt tutmaları çok faydalı olacaktır.

- Kıraat farklılıkları iki kısımda değerlendirilmiştir. Biri usûlî farklılıklar, diğeri ferşî farklılıklardır. Kıraatla alakalı eserlere bakıldığında usûlî farklılıkların anlama etki etmediği vurgusu yapılır. Ancak birçoğu tecvid kaidelerini ilgilendiren veya lehçesel birtakım farklılıkları bünyesinde barındıran bu farklılıklar tefsire konu olabilecek türde anlamsal zenginliği yansıtması anlamında değerlendirmeye alınabilir. Ferşî farklılıkların anlama etkisi sadece tefsir ilmini ilgilendiren bir mesele değil ahkâm âyetleri üzerinde vuku bulan ferşî farklılıklar, fıkhi meselelerin şekillenmesinde de yardımcı vazife üstlenmektedir.

Kaynakça / References

- Akdemir, Salih. *Son çağrı Kur'ân*. Ankara: Ankara Okulu, 2. basım., 2009.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ali b. Hamza el-Kisâî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/69-70. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ebû Amr b. Alâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/94-96. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş b. Sâlim el-Esedî el-Kûfî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/109-110. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ebû Muhammed Ya'kûb b. İshâk b. Zeyd b. Abdillâh el-Hadramî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/282-284. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Altıkulaç, Tayyar. "Halef b. Hişâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/237-238. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Altıkulaç, Tayyar. "Hamza b. Habîb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/511-513. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbn Âmir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/308-310. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbn Kesîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/131-132. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. "Kâlûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/268-269. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Altıkulaç, Tayyar. "Nafi' b. Abdurrahman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/287-289. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Altıkulaç, Tayyar. "Sûsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/576. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Altıkulaç, Tayyar. "Verş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/63. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

- Altın, Mehmet. “Kur’ân’ın Beyânî İ’câzı Bağlamında Hurûf-ı Mukattaa”. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2021), 301-335.
- Altuntaş, Halil - Paçacı, İbrahim. *Kur’ân-ı Kerim meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur’ân-ı Hakim ve meâl-i Kerim*. İstanbul, 2011.
- Çetin, Abdurrahman. “Ebû Muhammed (Ebü’l-Kâsım) Kâsım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtîbî er-Ruaynî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/376-377. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed Abdulganî ed-. *İthâfu Fudalâi’l-Beşer fi’l-Kıraati’l-Erbaati Aşer*. thk. Enes Mihre. Lübnan: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 3. Baskı., 2006.
- Duman, M. Zeki - Altundağ, Mustafa. “Hurûf-ı Mukattaa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/401-408. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Ebû Amr Osmân b. Said, ed-Dânî. *et-Teyisîr fi’l-Kirâati’s-Seb’i*. thk. Otto Trizel. Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 2. Basım, 1984.
- Elik, Hasan - Coşkun, Muhammed. *Tevhit mesajı: özlü Kur’ân tefsiri*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2. bs., 2015.
- Eraslan, Ramazan. *Fatiha ve Bakara Sûrelerindeki Kıraat Farklılıklarının Manaya Etkisi*. Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Havuz, Hasan Hüseyin. *Usûlî ve Ferşî İhtilaflar Açısından Âsım Kıraatı (Şu’be ve Hafs Rivayeti)*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- İbn Zencele, Abdurrahman b. Muhammed Ebû Zer’â. *Huccetu’l-Kirâât*. thk. Sa’îd el-Afgânî. Beyrut: Dâru’r-Risâle, 1997.
- İbnü’l-Cezerî, Ebü’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi’l-kirâati’l-aşr*. thk. Ali Muhammed ed-Debb’a. Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.
- İslâmoğlu, Mustafa. *Hayat Kitabı Kur’ân-Gerekçeli Meal- Tefsir*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 1. Baskı., 2008.

- İzmirli, İsmail Hakkı. *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Me'âni-i Kur'ân)*. İstanbul: Eren Yayınları, ts.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2007.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'ân Yolu Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8., 2020.
- Kudat, Aydın. *Kırâat ve Luğat Bağlamında Analitik Bir Araştırma (Muravada Ayeti Örneği)*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2020.
- Kudat, Aydın. *Kırâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2020.
- Kudat, Aydın. "Kur'ân Kırâatı ile Arap Dilbilimi Münasebeti Üzerine". *Turkish Studies - Comparative Religious Studies* 15/1 (2020), 63-75.
- Makdisî, Ebû Şâme Abdurrahman b. İsmâil b. İbrâhîm. *İbrâzu'l-Meânî min Hirzi'l-Emânî*. thk. Muhammed Seyyid Osman. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013.
- Nüveyrî, Ebü'l-Kasım Muhammed b. Muhammed en-. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-aşr*. thk. Mecdî Muhammed Surûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Seyyid Rizkuttavîl. *Medhal fi Ulûmi'l-Kırâat*. Mekke: el-Mektebetü'l-Feysale, 1985.
- Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvid İstılahları*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.
- Tüfekçioğlu, Zekerriyya. "İsmâil b. Ca'fer el-Ensârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/90-91. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Yüce *Kur'ân ve açıklama-yorumlu meal*. İzmir: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008.